

บทคัดย่อ

Abstract

งานวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา พื้นที่ป่าภูสีฐาน เป็นหนึ่งในชุดงานวิจัยสิทธิชุมชนภาคอีสาน ซึ่งมีพื้นที่หลักในการวิจัยคือ บ้านโนนป่าก่อ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร มีชุมชนรอบป่าภูสีฐานและเครือข่ายป่าที่ดินภาคอีสาน เป็นพื้นที่เครือข่ายร่วม ชุมชนวิจัยกำลังเผชิญหน้ากับนโยบายการจัดการพื้นที่อนุรักษ์(เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า)ในทิศทางที่จะอพยพชาวบ้านโนนป่าก่อ ๕๔ หลังคาเรือนออกจากที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ขณะที่ชาวบ้านยืนยันสิทธิของชุมชนและเคลื่อนไหวคัดค้าน งานวิจัยนี้เกิดขึ้นระหว่างปี ๒๕๔๕ – ๒๕๔๘ เพื่อจะตอบคำถามสำคัญคือ ชุมชนท้องถิ่นจะพัฒนาความสามารถในการใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

ข้อค้นพบสำคัญคือ ชุมชนบ้านโนนป่าก่อ เป็นชุมชนบ้านป่าที่ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๗๖ ขยายตัวในช่วงยุคปลูกพืชเศรษฐกิจหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ชาวบ้านโนนป่าก่อประกอบด้วยคนชาติพันธุ์ลาว ผู้ไท ข่า ญ้อและเขมร อยู่รวมอย่างกลมกลืน ด้วยการแต่งงาน เกี่ยวดองกันทั้งหมู่บ้านและการผสมผสานกลืนกลายทางวัฒนธรรม

ระบบสิทธิของชุมชนบ้านโนนป่าก่อ มีกฎระเบียบตามจารีตประเพณีที่ชุมชนยึดถือคุณค่าในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คุณธรรมทางศาสนา คุณค่าในผลประโยชน์ส่วนรวม และความยุติธรรมในการอยู่ร่วมกัน มีพระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้นำบารมีและผู้นำพิธีกรรม เป็นผู้สืบทอดรักษาดูแลกิจการร่วมของชุมชน ด้านระบบกรรมสิทธิ์ มีสิทธิส่วนบุคคล สิทธิร่วมของชุมชนและสิทธิรัฐ ดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสิทธิเชิงซ้อน ที่ยืดหยุ่นและอำนวยการประโยชน์ร่วมต่อสมาชิกชุมชนอย่างยุติธรรม

สิทธิชุมชนโนนป่าก่อ ถูกละเมิดโดยการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและโครงการจัดการลุ่มน้ำบางทราย เกิดผลกระทบและความขัดแย้งสำคัญ โดยเฉพาะการละเมิดสิทธิการตั้งถิ่นฐาน สิทธิที่ดินทำกิน สิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิทธิอื่นๆ การละเมิดสิทธิมีเงื่อนไขมาจาก ระบบกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม นโยบายรัฐที่มีอคติและมายาคติทางสังคม ที่มองชาวบ้านเป็นจำเลยของการทำลายป่า

การคุกคามและการละเมิดสิทธิ ชาวโนนป่าก่อและเครือข่ายรอบป่าภูสีฐาน ได้หาทางออกโดยการหลบหลีก ยินยอม ขอพึ่งอำนาจที่เหนือกว่า เมื่อเกิดการเรียนรู้ทางนโยบายและกฎหมายมากขึ้น จึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องตามแนวสันติวิธี เช่น การรวมกลุ่ม สร้างเครือข่าย การชุมนุม การเดินทางไกล การถือแฟง และการสร้างข้อตกลงกับเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่

การคำนึงถึงความชอบธรรมที่จะอยู่ในพื้นที่ป่าต่อไป ชุมชนได้เกิดการปฏิรูปสร้างทางเลือกใหม่เพื่อพิสูจน์ตนเองและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการพัฒนาศรษฐกิจคือ

ระบบเกษตร หัตถกรรม สร้างกองทุนออมทรัพย์ กองทุนข้าว การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นธรรม โดยการปฏิรูปจัดการที่ดินตนเองภายใน การจัดการป่าชุมชนและการสร้างแบบแผนทางวัฒนธรรม โดยผู้เป็นที่ปรึกษาส่งเสริมสำคัญคือ องค์กรพัฒนาเอกชน

งานวิจัยมีข้อเสนอสำคัญคือ รัฐต้องออกกฎหมายรับรองสิทธิชุมชน ยกเลิกและปรับปรุงกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม แก้ไขเยียวยาผลกระทบและสนับสนุนชาวบ้านในการทำทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน บนฐานคิด “คนอยู่ร่วมกับป่า” และชุมชนต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้และความเข้มแข็งโดยการพัฒนาการรวมตัวและสร้างเครือข่าย